

УДК 342.392

Шерман О. М., д.пол.н., доцент, завідувач
кафедри гуманітарних дисциплін
і соціальної роботи ЛДУБЖД

Роль інституту релігії у формуванні політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан (1996-2001)

Автор досліджує ті риси політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан (1996-2001), які визначають його унікальність, окреслюючи роль інституту релігії в процесі його формування, й доходить висновку, що це — гранично ідеологізована теократія, в основу ідеології якого покладені найбільш консервативні постулати раннього ісламу. Ряд рис цього режиму, і, зокрема, встановлення всеохопного контролю над усіма сферами життя суспільства, дозволяють охарактеризувати його як такий, що поєднує в собі авторитаризм й тоталітаризм.

Ключові слова: Ісламський Емірат Афганістан, теократія, релігійні інститути, політичний режим, іслам, Талібан.

Автор исследует те черты политического режима Исламского Эмирата Афганистан (1996-2001), которые определяют его уникальность, очерчивая роль института религии в процессе его формирования, и приходит к выводу, что это — предельно идеологизованная теократия, в основе идеологии которой лежат наиболее консервативные постулаты раннего ислама. Ряд черт этого режима, и, в частности, установление всеохватывающего контроля над всеми областями жизни общества позволяют охарактеризовать его как режим, совмещающий в себе авторитаризм и тоталитаризм.

Ключевые слова: Исламский Эмират Афганистан, теократия, религиозные институты, политический режим, ислам, Талибан.

The author investigates those lines of a political regime of the Islamic Emirate Afghanistan (1996-2001) which define its uniqueness, outlining a role of institute of religion in the course of its formation, and comes to a conclusion that is extremely ideological theocracy at the heart of which ideology the most conservative postulates of early Islam. A number of lines of this mode, and, in particular, establishment of comprehensive control over all areas of life of society allow to characterize it as the mode combining in authoritarianism and totalitarianism.

Keywords: Islamic Emirate Afghanistan, theocracy, religious institutes, political regime, Islam, Taliban.

Постановка проблеми. ХХ століття, «подарувавши» людству нове явище тоталітарного режиму, одночасно вивело на перший план форми режимів, про які людство вже почало забувати, і, зокрема, авторитарний теократичний режим, заснований на доктрині радикального ісламу. Ісламська революція в Ірані 1979 року продемонструвала світові новий феномен: радикальну зміну цивілізаційного вектора за умови заміни одного різновиду авторитаризму на інший. Але якщо авторитарний режим у формі абсолютної чи дуалістичної монархії є типовим явищем для ісламських країн, то перехід влади до рук духовенства з наступною клерикалізацією суспільного життя викликав шок у світовій спільноті.

В цілому, авторитарна теократія як суспільно-політичне явище не є чимось новим і відома з часів Стародавнього Єгипту. Щодо країн ісламу, то найбільш відомими мусульманськими теократіями в історії були халіфат Омейядів та ранній халіфат Аббасидів. Однак ситуація в Ірані мала ту суттєву відмінність, що на теократію перетворилась країна, яка протягом попереднього століття прагнула встати на шлях вестернізації і будувати світське суспільство. Цей же шлях: від більш-менш (за ісламськими мірками) вестернізованого суспільства до побудови заснованої на ра-

дикальній версії ісламу воєнізованої теократії пройшов й Афганістан, щоправда, через проміжну стадію громадянської війни, якої Іран уникнув.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен Ісламського Емірату Афганістан, створеного у 1996 році рухом «Талібан», привертаючи увагу західних дослідників, залишається на маргінесі вітчизняної політології. Нечисленні дослідження стосуються переважно ісламського фундаменталізму як політичної доктрини [1, 2] та радикальних фундаменталістських рухів в інших мусульманських країнах (це, зокрема, праці З.С. Арухова, І.П. Добаєва, А.А. Ігнатенка, А.В. Коровікова, А.В. Малашенка, Г. Мірського). Праці українських науковців, присвячені аналізу релігійних аспектів та специфіки політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан, нам не відомі.

Відповідно, **мета статті** — проаналізувати ті риси політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан, які визначають його унікальність, і окреслити роль інституту релігії в процесі його формування.

Виклад основного матеріалу. Оскільки значення релігійного чинника у формуванні політичного режиму Ісламського Емірату Афганістан неможливо розкрити без звернення до генези питання, звернемося до передісторії створення цієї теократії.

Як вже зазначалося, Ісламський Емірат Афганістан був створений у 1996 році після захоплення Кабула бойовиками руху «Талібан» і падіння Демократичної Республіки Афганістан. Рух талібів виник у 1980-х рр. в провінціях Гільменд та Кандагар, й первісно складався зі студентів медресе — духовних училищ. Саме слово «таліб» означає «учень» або «студент», тобто людину, що перебуває у пошуку знань і духовному пошуку. Останній відтінок значення є важливим з огляду на неодноразові заяви лідерів руху про те, що їх метою є духовне очищення суспільства, його морально-культурне оновлення, звісно, на ґрунті ісламського фундаменталізму.

В основі релігійного фундаменталізму незалежно від релігії лежить міфологема «золотого віку». Для учнів медресе ця міфологема отримала історичне втілення в уявленнях про ідеальне ісламське суспільство, яке створив пророк Мухаммед 1400 років тому. Побудова такого суспільства стала важливим пунктом політичної програми талібів.

Серед основних завдань, які вони декларували та ставили перед собою, були:

- 1) створення держави «чистого ісламу» (ваххабізм);
- 2) роззброєння всіх афганських озброєних угруповань;
- 3) усунення з ключових посад в державних органах представників національних меншин (таджиків, узбеків, хазарейців). Цей пункт обумовлений тим, що в переважній більшості таліби були етнічними пуштунами;
- 4) захист інтересів пуштунського народу;
- 5) відмова від усього західного, зокрема, від західних цінностей та культури [3].

Іншими словами, це була клерикалізація суспільства одночасно з його штучною архаїзацією. Останнє може викликати заперечення у тих, хто знайомий бодай поверхово з реаліями сучасного Афганістану, де в багатьох регіонах панують середньовічні традиції, але тут слід враховувати, що Афганістан 1996-го року був країною, де ще остаточно не зникли наслідки політики як прорадянського режиму Наджибулли, так і обережних спроб вестернізації короля Мухаммеда Захір-Шаха. В тодішньому Афганістані існував тонкий прошарок носіїв модерної свідомості — інженерів, лікарів, вчителів, були певні островці прогресу, оази західної культури. Збереглися фотографії кабульських вулиць 1960-70-х рр., якими прогулюються жінки у європейському одязі

і зачісках, в спідницях до колін. За прокомуністичного режиму збільшилася кількість студенток, персонал лікарень та середніх шкіл складався переважно з жінок. Нині афганське суспільство є значно більш архаїчним, ніж 25 років тому, регрес є очевидним. Значна «заслуга» у тому належить Талібану, адже радикальний іслам, що став для Талібану головною рушійною силою та ідеологічним підґрунтям, передбачав не лише нав'язування ваххабізму, але й невід'ємне від нього поширення середньовічних практик на кшталт публічних страт.

В політичній сфері центральним положенням ідеології талібів став лозунг іранського імама Хомейні про «ісламське управління», яке передбачає невіддільність політики і релігії та ключову роль духовенства в управлінні державою.

Майбутній політичний устрій держави керівництвом «Талібану» вбачало у формі халіфату на чолі з одноосібним правителем – халіфом. Пропагуючи переваги ідеальної теократичної держави («маадінат-ал-тамма») у формі халіфату, ідеологи талібів стверджували, що немає жодної необхідності винаходити якісь нові форми державного устрою, а слід керуватися тими критеріями, які нібито були закладені ще в часи пророка Мухаммеда і «праведних халіфів», і що єдиною їх метою є повернення до «золотого століття ісламу». Кабульська газета «Аніс» («Друг») вказувала на декілька обов'язкових принципів, з яких слід виходити при устрої такої держави: глава общини (держави) за суннітською традицією обов'язково має бути виборним; уряд повинен формуватися главою держави на основі консультацій з народом через вибраних їм представників в «шурі» («рада», «ісламський парламент»); управління державою здійснюється лише на основі законів шаріату, які забезпечують права і свободи людей [3].

В реальності це означало суворий контроль за всіма сферами життя, і насамперед за приватною сферою. Одним з перших наказів Талібану у грудні 1996 року була заборона під страхом ув'язнення будь-якої музики, як живої, так і на касетах; стрижки і гоління бороди, зачісок «на західний чи англійський манер»; пошиття жіночого одягу і зняття мірок з жіночого тіла; картин та фотографій; утримання для розваги голубів та інших птахів; ігор на гроші; наркотиків, кредитування під відсотки, чаклунства і навіть запуску повітряних зміїв. В якості альтернативи забороненим розвагам були запропоновані регулярні молитви, у тому числі й в публічних місцях. Особи, які під час молитви перебували не в мечеті, мали бути негайно заарештовані [4].

Кількість забороненого постійно збільшувалася. За дотриманням законів пильно стежила релігійна поліція, яка підпорядковувалася департаменту ісламської безпеки. Таліби прагнули контролювати особисту поведінку кожної людини. Особлива увага приділялась намазам (щоденним молитвам) та зовнішньому вигляду, який мав відповідати нормам шаріату. Осіб, що запізнювалися на намази чи порушували ці норми, могли покарати батогами.

Особливо суворо було регламентоване життя афганських жінок і дівчат. Релігійна доктрина, покладена в основу державної ідеології, ввела у повсякденну практику так зв. гендерний апартеїд, що означав витіснення жінок зі всіх сфер суспільного життя, включаючи банальне пересування по вулицях. До осіб, які зазнавали комплексної дискримінації, входили всі особи жіночої статі, починаючи з 8 (восьми) років. З цього віку їм заборонялося входити в будь-який контакт з чоловіком, якщо це не чоловік або родич; навчитися будь-чого (та й до цього їм дозволяли вивчати лише Коран); виходити з дому без супроводу чоловіка/родича. Їм забороняли працювати поза домом (винятком стали лише жінки-медики, й то вимушено, оскільки чоловікам-

лікарям лікувати жінок заборонили). Всі вікна перших поверхів будівель мали бути закриті цеглою, щоб жінки усередині не було видно з вулиці. Жінкам заборонялося з'являтися на балконах будь-яких будівель, навіть у власному будинку. У червні 1998 року таліби заборонили жінкам відвідувати найбільші лікарні, а спеціальні палати для жінок були лише в одному госпіталі в Кабулі, столиці Афганістану. Жінкам навіть заборонялося сміятися і голосно розмовляти, щоб жіночий голос не міг почути незнайомиць. Порушниць били батогами, катували, розстрілювали (особливо за «підпільну» працю поза домом).

Функції контролю виконували не лише представники релігійної поліції, а й пересічні громадяни, які мали стежити один за одним (і, зокрема, чоловіки мали контролювати жінок). Необхідний рівень покори, окрім безперервної пропагандистської обробки населення, підтримували регулярні страти. Окрім них, таліби широко практикували арешти й тортури інакодумців. Характерною рисою внутрішньої політики режиму талібів були порушення прав людини у різних формах, від порушення права на життя до порушення свободи пересування.

На відміну від іноземних спостерігачів, високопосадовці талібів оцінювали свої дії не як порушення прав людини і злочини проти людяності, а як наведення ладу. Колишній глава зовнішньополітичного відомства Ісламського Емірату Афганістану Вакіль Ахмад Мутаваккіль говорив в 2006 році: «У період, що передував приходу талібів, країна була на межі розпаду. До нашого приходу кожен польовий командир відчував себе в своєму повіті королем. Найголовніше, що нам удалося: ми запобігли розпаду, об'єднали країну. Загальновідомий факт, що за нашого правління в державі було заборонено вирощування опійного маку. Якщо ми вирішували, що нам слід зробити те-то і те-то всі ми, від малого до старого, працювали над цим. Ніхто не міг відмінити це рішення, і воно строго виконувалося. Всі ми були однією командою. В період «Талібану» у будь-який час можна було спокійно їздити по дорогах, усюди панував спокій. Ми роззброювали населення, на тих територіях, які ми контролювали, ніхто не мав права застосовувати зброю [5]. В цьому відношенні талібська теократія нічим не відрізнялася від авторитарних режимів усіх часів та народів.

Але чи можемо ми говорити з повною впевненістю, що політичний режим Ісламського Емірату Афганістан був повністю авторитарним? Ще в працях Фрідріха Хайєка, Ганні Арендт та Карла Фрідріха була виокремлена така головна особливість тоталітарного суспільства, як прагнення всеохоплюючого проникнення в усі сфери суспільного, і навіть приватного життя людей, бажання тотального контролю — не лише дій, а й навіть емоцій і думок населення. В сфері контролю влада талібів досягла значних успіхів, мобілізуючи значну частину суспільства заради єдиної мети — створення «ідеальної ісламської держави». Ці та деякі інші риси дозволяють припускати, що політичний режим в Ісламському Емірат Афганістан носив гібридний характер, поєднуючи риси авторитаризму й тоталітаризму.

Висновки. Унікальність політичного режиму Ісламському Емірат Афганістан полягає насамперед ідеологічно-релігійній і політичній сферах. Це гранично ідеологізований режим, в основу ідеології якого покладені найбільш консервативні постулати раннього ісламу. Ряд рис цього режиму, і, зокрема, встановлення всеохопного контролю над усіма сферами життя суспільства, дозволяють охарактеризувати його як такий, що поєднує в собі авторитаризм й тоталітаризм, чи, точніше, є тоталітарним за сутністю й авторитарним за практикою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдаменко А. Ісламський фундаменталізм як політична доктрина / Андрій Єдаменко // Політичний менеджмент. - 2006. - № 2 (17). - С. 167-175.
2. Абдо-Ясінська Л.І. Ідеологія і міжнародна практика ісламського фундаменталізму : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Абдо-Ясінська Ліна Імад. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2011. — 20 с.
3. Добаев И.П. Политические институты исламского мира: идеология и практика НПРО третьего поколения [Электронный ресурс] / И.П. Добаев // Режим доступа: http://polbu.ru/dobaev_politinstutes/
4. Рашид А. Ислам, нефть и новая Большая игра в Центральной Азии: [Электронный ресурс] / Ахмед Рашид // Режим доступа: <http://www.rulit.net/books/taliban-islam-neft-i-novaya-bolshaya-igra-v-centralnoj-azii-read-318310-75.html>
5. В.А.Мутаваккиль (экс-МИД “талибов”): Итог работы правительства Карзая нулевой (интервью казахстанской “ДН”): [Электронный ресурс] / Ахмед Рашид // Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1165614000>

УДК 342.745

Гузенко К. О., здобувач НАВС

Система принципів реалізації адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях: теоретичні та практичні аспекти

У статті проаналізовано навчально-методичну, довідкову та наукову літературу, а також норми чинного законодавства із метою дослідження теоретичних та практичних аспектів реалізації принципів адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях. Наведено поняття даних принципів. Окрему увагу звернуто на аналіз таких принципів, як: законності, гуманізму, достатності, стримування тощо.

Ключові слова: адміністративна діяльність; надзвичайна ситуація; органи внутрішніх справ; теорія; практика, принципи діяльності, оперативна обстановка, законність, гуманізм, достатність.

В статье проанализировано учебно-методическую, справочную и научную литературу, а также нормы действующего законодательства с целью исследования теоретических и практических аспектов реализации принципов административных процедур по применению мер административного принуждения в административной деятельности органов внутренних дел в чрезвычайных ситуациях. Определено понятие данных принципов. Отдельное внимание обращено на анализ таких принципов, как: законности, гуманизма, достаточности, сдерживания и т.д.

Ключевые слова: административная деятельность; чрезвычайная ситуация; органы внутренних дел; теория; практика, принципы деятельности, оперативная обстановка, законность, гуманизм, достаточность.

The article analyzes the training-methodical, reference and nonfiction, as well as current legislation in order to investigate the theoretical and practical aspects of the implementation of the principles of administrative procedures on the use of administrative coercive measures in the administration of internal affairs agencies in